

Ks. prof. dr hab. Krzysztof Bardski
Kierownik Katedry Hermeneutyki Biblijnej
Wydział Teologiczny UKSW
ul. Dewajtis 3
01-815 Warszawa
Tel. 602 242 060
e-mail: kbardski@yahoo.com

Warszawa, 12.10.2014

RECENZJA

DOROBKU NAUKOWEGO I ROZPRAWY HABILITACYJNEJ

S. DR ANNY KLICH

Podstawę prawną niniejszej recenzji stanowi pismo Dziekana Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, ks. dra hab. Arkadiusza Barona, prof. UPJPII, z dnia 22 września 2014 roku (L.Dz.WT/0020/90/2014), wystosowane w związku z powołaniem mnie na recenzenta w przewodzie habilitacyjnym s. dr Anny Klich OSU. Recenzja dotyczy oceny dorobku naukowo-badawczego oraz rozprawy habilitacyjnej Kandydatki do stopnia naukowego doktora habilitowanego, jak również działalności dydaktyczno-organizacyjnej.

W sporządzeniu recenzji uwzględniono przede wszystkim art. 16 ust. 4 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm. 2), jak również Rozporządzenie Ministra NiSzW z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

I. OCENA DOROBKU NAUKOWEGO

Przedmiotem oceny jest dorobek naukowy s. dr Anny Klich po uzyskaniu stopnia naukowego doktora. Ocena nie obejmuje rozprawy habilitacyjnej, która zostanie omówiona oddzielnie.

Na dorobek naukowy s. dr Klich składa się dwadzieścia jeden artykułów naukowych opublikowanych w monografiach zbiorowych, osiem publikacji redagowanych zwartych, cztery publikacje współredagowane, trzy w całości lub częściowo opracowane podręczniki dla studentów, dwadzieścia trzy opracowania popularnonaukowe oraz pięć sprawozdań. Objętościowo przedstawiony dorobek naukowy jest nie tylko znaczny, ale wykraczający poza wymagania stawiane ubiegającym się o stopień doktora habilitowanego.

W „Wykazie dorobku naukowego” Kandydatka zamieściła trzy publikacje autorskie zwarte, wśród których poza książką profesorską znajdujemy monografie zatytułowane *Pismo Święte w polskiej katechezie posoborowej. Studium egzegetyczno-katechetyczne* (Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2005) oraz *Kościół wspólnotą w Duchu Świętym. Egzegetyczno-teologiczne Ef 4, 1-16* (Wydawnictwo naukowe UPJPII, Kraków 2008). Obie te publikacje ukazały się po uzyskaniu tytułu doktora, niemniej jednak nie zostaną uwzględnione w naszej recenzji, gdyż pierwsza z nich jest opublikowaną rozprawą doktorską, natomiast druga stanowi przeredagowaną i zaktualizowaną pracę magisterską Autorki, o czym ona sama rzetelnie informuje w załączonych dokumentach oraz w każdej z obu powyższych książek. Słusznie więc obie monografie należą do bogatego dorobku naukowego Kandydatki,

nie mogą jednak być zaliczone do dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora, a co za tym idzie uwzględnione w przewodzie habilitacyjnym.

1. Artykuły naukowe

S. dr Anna Klich przedstawia w „Wykazie dorobku naukowego” aż dwadzieścia jeden artykułów naukowych opublikowanych w monografiach zbiorowych oraz czasopismach specjalistycznych. W naszym przekonaniu tych artykułów jest o wiele więcej, gdyż – po zapoznaniu się z przesłaną mi dokumentacją – ośmielę się stwierdzić, iż przynajmniej cztery spośród artykułów zaliczonych przez Kandydatkę do kategorii „opracowań popularnonaukowych” można z powodzeniem uznać za naukowe. Uważamy, że o „naukowości” określonej publikacji nie świadczy tylko zewnętrzna forma zredagowanego tekstu (np. objętość, specjalistyczna terminologia, obecność przypisów lub bibliografii), ale przede wszystkim zastosowana konsekwentnie metoda oraz rygor badawczy. W myśl powyższej obserwacji stwierdzam, że pod względem ilości artykułów naukowych jest to dorobek daleko większy, niż wymagania stawiane przy ubieganiu się o stopień doktora habilitowanego. Ze względu na ilość artykułów, w niniejszej recenzji ustosunkujemy się jedynie do tych, które uznaliśmy za szczególnie interesujące. Zostaną one omówione w kolejności chronologicznej.

W artykule *Niebezpieczeństwa fundamentalizmu biblijnego w katechezie*, [„Katecheta” (2006)3, 3-7] Autorka podjęła temat niezwykle aktualny i budzący wiele kontrowersji we współczesnym świecie, mianowicie problematykę fundamentalistycznej interpretacji Biblii, która stanowi jedno z podstawowych zagrożeń o charakterze wewnętrznym dla dzisiejszego chrześcijaństwa. Autorka za punkt wyjścia przyjmuje tzw. inkarnacyjną wizję Biblii, bazującą na analogii pomiędzy Wcieleniem Jezusa a „wcieleniem” Słowa Bożego w tekst literacki, jakim jest Biblia. Stwierdza: „Jeśli przyjmiemy realizm Wcielenia Syna Bożego, musimy również przyjąć ludzkie uwarunkowania słów Pisma” (s.3). Stąd też podkreśla kluczowe znaczenie kontekstu historyczno-kulturowego tekstu Biblijnego i – powołując się na dokumenty Magisterium – przeprowadza krytykę fundamentalistycznej lektury Biblii. Słusznie zauważa, że „podstawowe niebezpieczeństwa polegają na błędnym pojęciu Boga. Fundamentalisci uważają, że Bóg jako byt absolutny znosi wolność człowieka” (s.5). Bardzo interesująca jest szczegółowa analiza i krytyka popularnej publikacji o charakterze katechetycznym, zatytułowanej „Bombowa Biblia” (A. Robb). O uczciwości badawczej autorki świadczy fakt, że krytykując publikację, dostrzega również pewna wartości pozytywne, a więc nie jest to podejście stronnictwo i apologetyczne, lecz nacechowane uczciwością naukową.

Drugi artykuł, na który zwróciłem uwagę nosi tytuł: *Pismo Święte źródłem katechezy Kościoła*, [w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Księgarnia Św. Wojciecha Poznań 2007, s.268-282]. Również w tym artykule punktem wyjścia jest historyczny wymiar tekstu Pisma Świętego: Bóg objawiał się w konkretnych momentach historii a tekst biblijny stanowi literackie świadectwo tych wydarzeń. Swoje tezy Autorka argumentuje odwołując się do dokumentów Magisterium. W drugiej części artykułu zwraca uwagę na rolę Pisma Świętego jako reguły wiary Kościoła, co szerzej zostało rozwinięte w części trzeciej, zatytułowanej „Pismo Święte – duszą teologii”. W części ostatniej, poświęconej tematyce biblijnej w katechezie Kościoła, rozwija niektóre istotne stwierdzenie Katechizmu Kościoła Katolickiego oraz ustosunkowuje się do niektórych dokumentów magisterium dotyczących katechezy.

Bardzo interesujący artykuł, zamieszczony w pracy zbiorowej, nosi tytuł: *Metoda katechezy biblijnej*, [w: *Obecność Biblii w katechezie*, red. H. Słotwińska, Wydawnictwo

KUL Lublin 2008, s. 75-97]. Artykuł ma charakter przekrojowy i w pewnym sensie programowy. Autorka rozpoczyna od prezentacji zadań katechezy biblijnej, w oparciu o istotne założenia z zakresu psychologii i pedagogiki, następnie zaś podejmuje problem rozumienia treści biblijnych w katechezie. Jako pierwszą kwestię wysuwa potrzebę unikania fundamentalistycznej lektury Biblii, która została odrzucona przez Kościół (istotne odwołania do dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej „Interpretacja Biblii w Kościele”). Następnie zwraca uwagę na konieczność odejścia od metodologii tzw. cytatów uzasadniających, która często w przeszłości powodowała instrumentalne traktowania tekstu biblijnego, bez uwzględniania uwarunkowań kontekstualnych. Pisząc o bosko-ludzkiej naturze Biblii w przekazie katechetycznym, autorka kładzie nacisk na uwzględnienie gatunków literackich i uwarunkowań historyczno-kulturowych tekstu biblijnego. Artykuł kończy przytoczenie przykładu rozwinięcia wybranego tematu biblijnego w ramach jednostki katechetycznej. Na uwagę zasługuje odwaga i nowatorstwo w proponowaniu nowych i oryginalnych rozwiązań zarówno w zakresie katechetyki, jak i hermeneutyki biblijnej.

Również przekrojowy i programowy charakter ma artykuł: *Znaczenie współczesnej hermeneutyki biblijnej w katechezie*, [w: *Pietas et Studium*, t. 2, red. A. Błachut, Kraków 2009, s. 339-352]. Autorka w sposób krytyczny i naukowy stara się przedstawić znaczenie trzech współczesnych metod interpretacji Biblii w przekazie katechetycznym. Rozpoczyna od podejścia historyczno-krytycznego, które w dokumencie „Interpretacja Biblii w Kościele” zostało uznane za podstawowe. Autorka słusznie podkreśla jego znaczenie dla uwiarygodnienia historycznego wymiaru objawienia, zauważa jednak, że „stosowanie metody historyczno-krytycznej, by odkryć bogactwo Biblii w jej szacie literackiej, wymaga stosowania równocześnie innych metod i ujęć” (s.345). Spośród licznych współczesnych tzw. metod synchronicznej analizy Biblii, Autorka skupia się na metodzie narracyjnej i analizie retorycznej. Konkluduje słowami: „Należy stwierdzić, że wprowadzanie katechizowanych w treści biblijne jedynie na płaszczyźnie sensu wyrazowego jest niewystarczające, gdyż nie prowadzi do spotkania z żywym słowem Boga. Pomocą w odkrywaniu zbawczego orędzia są metody: historyczno-krytyczna, narracyjna i retoryczna, które wzajemnie się dopełniają” (s.351-352).

Szczególnie aktualny i napisany ze wspaniałą znajomością współczesnej problematyki katechetyczno-wychowawczej jest artykuł: *Budzenie zapotrzebowania młodzieży na tematy biblijno-religijne*, [w: *Katecheza drogą do Boga. Księga Jubileuszowa dedykowana Siostrze Profesor Czesławie Margaricie Sondej OSU*, red. I. Popiołek, S. Cieślak SJ, Wyd. WAM, Kraków 2011, s. 107-117]. Autorka w punkcie wyjścia zauważa, iż „wyniki badań wskazują, że wzrastający procent dzieci i młodzieży katechizowanej, ochrzczonej i wychowywanej w rodzinach katolickich nie przejawia zainteresowania tematami religijnymi” (s.107). W oparciu o tę realistyczną diagnozę wysuwa szereg postulatów, które w toku artykułu zostały poparte odpowiednią argumentacją i osadzone w realiach pracy katechetycznej. Są to: 1. Zasada indywidualizacji, polegająca na osobistym, personalnym podejściu do potrzeb młodzieży w zakresie wątpliwości i pytań o charakterze biblijno-religijnym; 2. Szukanie odpowiedzi na ludzkie pytania w świetle Objawienia, a więc swoista humanizacja podejścia katechetycznego; 3. Koncentrowanie na żywej osobie Jezusa, a nie na abstrakcyjnych schematach i pojęciach; 4. Wykorzystanie zainteresowań młodych, co stanowi szczególne wyzwanie dla katechetów, gdyż zainteresowania te wciąż się zmieniają i odpowiedź na nie wymaga szczególnej elastyczności intelektualnej.

Należy zauważyć, że artykuły publikowane przez s. dr Klich pojawiały się w ramach inicjatyw edytorskich podejmowanych przez różne ośrodki akademicko-naukowe. Nie tylko publikuje w seriach wydawniczych krakowskiej PAT, ale również w Katowicach, Opolu,

Tarnowie, Poznaniu i Lublinie. Ocena formalną i merytoryczną artykułów zamieścimy pod koniec następnego punktu recenzji.

Autorka odsłania w swoich artykułach treści teologiczne, konfrontując je z wymogami i realiami pracy katechetycznej. Czyni to w sposób udokumentowany i metodologicznie precyzyjny. Wszystkie jej artykuły zawierają bogaty materiał bibliograficzny, do którego odwołuje się w przypisach. Należy również zwrócić uwagę na logiczną i naukowo poprawną budowę artykułów. Pierwszy paragraf zawiera z zasady klarowne przedstawienie kwestii problemowej, zaś ostatni – często stanowiący oddzielne podsumowanie – ukazuje wnioski, jakie wynikają z przeprowadzonych badań.

2. Publikacje redagowane zwarte

S. dr Anna Klich jest redaktorką ośmiu publikacji zwartych w ramach serii wydawniczej „Duc in Altum”, publikowanej przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jan Pawła II w Krakowie. Siedem pozycji stanowią materiały z corocznych Sympozjów Katechetycznych Międzyzakonnego Wyższego Instytutu Katechetycznego w Krakowie, zaś ósma publikacja, zatytułowana „Dialog Boga z człowiekiem” jest pracą zbiorową, stanowiącą odpowiedź na wezwanie Benedykta XVI zawartą w adhortacji „Verbum Domini” i zawiera materiały dotyczące celebracji Słowa Bożego w formacji dorosłych, młodzieży i dzieci.

W większości publikacji Autorka zamieściła również w formie artykułów teksty swoich wystąpień na wyżej wymienionych sympozyjach, w kilku zaś tomach znajdujemy ponadto przedmowy jej autorstwa.

Powyższe publikacje świadczą o głębokim zaangażowaniu Kandydatki do stopnia naukowego doktora habilitowanego w działalność naukowo wydawniczą z zakresu katechetyki, w ramach której rozwija ona swoje zainteresowania biblijne. Wszyscy wiemy ile trudu i zabiegów wymaga skompletowanie dokumentacji z sympozjów lub kongresów naukowych oraz przygotowanie do druku wystąpień uczestników, ujednolicając nie tylko szatę graficzną, ale i dbając o odpowiednie opracowanie naukowe nadesłanych tekstów. Ta żmudna i często niedoceniana praca redaktorska stanowi – w naszym mniemaniu – szczególnie wkład s. dr Klich w życie naukowe jej macierzystego Uniwersytetu i w polski dorobek naukowy z zakresu katechetyki oraz pokrewnych dziedzin badawczych, wśród których moje kompetencje upoważniają mnie do zwrócenia szczególnej uwagi na biblistykę, której wybitni przedstawiciele (dla przykładu ks. prof. Kudasiewicz, ks. prof. Witczyk i wielu innych) często goszczą na kartach omawianych w niniejszym podrozdziale publikacji redagowanych zwartych.

3. Podręczniki dla studentów

S. dr Klich jest autorką publikacji o charakterze podręcznikowym, zatytułowanej *Treść i metoda katechezy historiozbawczej*, [Wydawnictwo naukowe UPJPII, Kraków 2013, ss. 317] oraz współautorką dwóch książek o tym charakterze: *Co znaczy być z Jezusem? Warsztaty biblijne o drodze ucznia w Ewangelii według św. Marka*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, ss. 210; *Biblia i katecheza*, w: *Zagadnienia katechetyki materialnej*, red. J. Stala, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2011, s. 15-79.

Książka *Treść i metoda katechezy historiozbawczej* stanowi ważny wkład zarówno w zakresie katechetyki, jak i nauk biblijnych. Duża część publikacji ukazała się wcześniej w postaci odrębnych artykułów, o czym Autorka rzetelnie informuje w dokumentach przesłanych recenzentowi. Sporządzenie tego typu publikacji wskazuje na harmonijny i organiczny charakter prac badawczych prowadzonych przez Kandydatkę do stopnia doktora habilitowanego. Oryginalną częścią książki jest pierwszy rozdział ukazujący w szerokiej

perspektywie koncepcję historii zbawienia. Autorka odwołuje się również do starożytnej filozofii greckiej oraz do pozachrześcijańskich systemów religijnych, sytuując badaną problematykę w szerokim kontekście humanistycznym.

4. Opracowania popularnonaukowe

Większość opracowań popularnonaukowych została opublikowana w ramach książki *Co znaczy być z Jezusem? Warsztaty biblijne o drodze ucznia w Ewangelii według św. Marka*, [Wydawnictwo KUL, Lublin 2010]. Jednak – jak zasygnalizowałem w punkcie recenzji zatytułowanym „Artykuły naukowe” – przynajmniej cztery artykuły uznane przez Autorkę za popularne, w mojej opinii noszą znamiona naukowości. Tekstom tym chciałbym poświęcić uwagę w niniejszym punkcie, między innymi po to, by przedłożyć merytoryczną argumentację za przedstawioną powyżej opinią.

Pierwszy artykuł, który przykuł moją uwagę nosi tytuł *Katecheza – wychowanie w wierze, widziane z perspektywy biblijnego motywu drogi*, [„Katecheta” 7-8/2006, s. 119-123]. W sposób bardzo interesujący, w oparciu o wybrane wątki biblijne, Autorka rozwija symbolikę drogi, odnosząc ją do wychowania w wierze, jakie dokonuje się w stopniowym przekazie katechetycznym. Droga, czyli „rozwój, który wymaga zgody na potknięcia, nawet upadki, błądzenie, posuwanie się do przodu i osiąganie w czasie zamierzonych celów” (s.119) stanowi bardzo nośny symbol archetypiczny, który w tradycji chrześcijańskiej obrósł różnymi odcieniami sensu. Motyw ten wykorzystwała autorka, nadając mu nowe, oryginalne znaczenia w kontekście prowadzonych przez nią badań naukowych. Ujęcie symboliki drogi z perspektywy Biblii i życia chrześcijańskiego, jakiego dokonała Autorka, przywodzi na myśl 20 punkt adhortacji papieża Franciszka „Ewangelii Gaudium”.

Drugi artykuł, który chciałbym omówić, to *Biblijna teologia ubóstwa*, [„Życie konsekrowane” 5(73)/2008, s. 88-99]. Wprawdzie tekst został opublikowany w czasopiśmie, którego adresatami nie są bibliści, niemniej analiza pojęcia zawartego w tytule, jaką przeprowadziła Autorka, świadczy o jej precyzyjnym i metodycznym podejściu do tekstu biblijnego. Najpierw skupia się na aspektach terminologicznych omawianego pojęcia, następnie odsłania jego wymiar mesjański, co stanowi podprowadzenie do centralnego klucza interpretacyjnego Biblii w tradycji chrześcijańskiej, jakim jest osoba i posłannictwo Jezusa Chrystusa, w końcu zaś sytuuje ideę ubóstwa w kontekście Królestwa Bożego i naśladowania Jezusa. Artykuł stanowi cenne studium filologiczno-teologiczne, a szczególną jego wartością jest posłużenie się językiem zrozumiałym nie tylko dla specjalistów z zakresu nauk biblijnych.

Krótki artykuł *Metoda kręgu biblijnego*, [w: *Co znaczy być z Jezusem?, Warsztaty biblijne o drodze ucznia w Ewangelii według św. Marka*, red. S. Hareźga, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, (Materiały Pomocnicze do Wykładów z Biblistyki, t. 10), s. 103-104] odsłania przed nami wspaniały zmysł syntezy Autorki i umiejętność lapidarnego ujmowania złożonej problematyki. W artykule każde słowo jest ważne i ukazuje w sposób precyzyjny i oparty na własnym doświadczeniu Autorki, czym jest krąg biblijny jako jedna z form animacji biblijnej. Artykuł jest zbudowany przejrzysto i logicznie oraz zawiera bogatą bazę bibliograficzną zawartą w przypisach.

Ostatni artykuł, jaki chcielibyśmy omówić, nosi tytuł: *Prowadzić do spotkania z Panem. Orędzie XIII Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*, [„Homo Dei” 2 (2013) s. 13-22]. Powstał on na kanwie wydarzenia, jakim było XIII Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, w którym Autorka uczestniczyła jako ekspert powołany przez papieża Benedykta XVI. Artykuł nie tylko prezentuje główne cele i problematykę synodu, ale stanowi pogłębioną

refleksję teologiczną nad nową ewangelizacją, rozumianą przede wszystkim jako „spotkanie z Panem”.

5. Sprawozdania

S. dr Klich opublikowała również pięć sprawozdań z sympozjów bądź innych wydarzeń o charakterze naukowym. Ten rodzaj aktywności jest szczególnie cenny w środowisku uczonych określonej dyscypliny, gdyż nie jest skoncentrowany wyłącznie na własnej pracy badawczej, lecz ubogaca środowisko naukowe o istotną wiedzę, dotyczącą bieżących wydarzeń.

6. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że dorobek naukowy s. dr Klich nosi znamiona imponującego. Pod względem tematycznym koncentruje się na dwóch obszarach badawczych. Pierwszym z nich są kwestie dotyczące Pisma Świętego w życiu i misji Kościoła. W pewnym stopniu temat ten łączy się z tematem doktoratu, lecz jest on poszerzony, nowo odczytany i adresowany do osób zaangażowanych w przepowiadanie Biblii w Kościele. Drugą grupą zagadnień będących przedmiotem badań naukowych Habilitantki są współczesne problemy dotyczące aktualnego Magisterium Kościoła i wynikające z nich wskazania dla przepowiadania Słowa Bożego w Kościele.

Publikacje świadczą o pogłębionych i prowadzonych metodycznie badaniach naukowych oraz wskazują na biegłość Kandydatki w zakresie tematyki biblijnej i katechetycznej, niemniej jednak należałoby zwrócić uwagę na pewne mankamenty. Szkoda, że w dorobku naukowym s. dr Klich brakuje recenzji najnowszych pozycji z zakresu biblistyki i katechetyki polskiej i światowej. Kandydatka do stopnia doktora habilitowanego wspaniale orientuje się we współczesnej literaturze naukowej, co można stwierdzić na podstawie przypisów znajdujących się w jej artykułach, jednak nie zamieściła w swoim dorobku żadnej recenzji.

Drugim mankamentem jest brak publikacji w językach obcych. W pewnym sensie jest to zrozumiałe, gdyż przedmiotem badań Kandydatki jest problematyka katechetyczno-biblijna specyficzna dla środowiska polskiego, można by jednak zapytać się, czy wyników tych jakże interesujących badań nie należałoby udostępnić również uczonym nie władającym językiem polskim?

Podsumowując dorobek naukowy s. dr Klich (z wyłączeniem rozprawy habilitacyjnej) stwierdzam, że jest on bardzo bogaty i zawiera liczne elementy twórcze i odkrywcze. Bez wątplenia stanowi on poważny i liczący się wkład w polską biblistykę i katechetykę. Równocześnie świadczy o głębokim, humanistycznym podejściu kandydatki do stopnia doktora habilitowanego do żywothnych we współczesnej nauce i kulturze kwestii, takich jak współczesne problemy przekazu treści biblijnych, zwłaszcza zagrożenia związane z fundamentalizmem lub swoistym pietyzmem, lekceważącym naukową perspektywę w podejściu do Pisma Świętego.

II. OCENA ROZPRAWY HABILITACYJNEJ

Rozprawa habilitacyjna, nosząca tytuł *Chrystocentryzm hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II w katechezach o psalmach i kantykach*, liczy 393 strony i została wydana jako 15 tom serii prac naukowych „Duc in Altum”, opublikowanych przez Wydawnictwo Naukowe UPJPII w Krakowie. Miejsce wydania i przynależność do serii wydawniczej świadczą

wstępnie o wartości pracy. Studium ukazało się w roku bieżącym i przed publikacją uzyskało pozytywne recenzje wydawnicze ks. prof. dra hab. Tomasza Jelonka z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz dr hab. Krzysztofa Mielcarka, profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Fragmenty obu recenzji zostały zamieszczone na zewnętrznej stronie tylnej okładki.

Ocenę rozprawy habilitacyjnej przedstawię w trzech częściach. Najpierw zostanie dokonana wstępna prezentacja pracy, następnie ocena strony merytorycznej, w końcu zaś strony formalnej.

1. Wstępna prezentacja pracy

Praca stanowi studium z zakresu hermeneutyki biblijnej, którego przedmiotem materialnym są teksty katechez Jana Pawła II o psalmach i kantykach, zaś formalnym – ich wymiar chrystocentryczny.

Książka składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym przedstawiono zasady hermeneutyki biblijnej stosowane przez Jana Pawła II, w drugim natomiast omówiono główne tematy chrystologiczne psalmów i kantyków w badanych katechezach. Trzeci rozdział koncentruje się na głównym zagadnieniu, jakim jest chrystocentryzm aktualizacji w biblijnych katechezach Papieża, czwarty zaś przedstawia ich oryginalność.

Rozdział pierwszy poprzedzono wstępem, który w sześciu punktach omawia źródła, cel, metodę oraz strukturę książki. Na końcu pracy umieszczono zakończenie, wykaz skrótów, aneksy, bibliografię oraz streszczenie w języku angielskim (*summary*).

2. Strona merytoryczna pracy

Rozprawa habilitacyjna s. dr Klich wpisuje się z jednej strony w nurt badań nad myślą Jana Pawła II, która jest obecnie analizowana i prezentowana z perspektywy różnych ujęć, z drugiej zaś strony w nurt badań nad hermeneutyką biblijną, stojącą wobec wielorakich wyzwań doby ponowoczesnej.

Według s. dr Klich Papież wypracował sposób wykorzystania chrystocentrycznej hermeneutyki biblijnej w praktyce chrześcijańskiej formacji. Oparł ją na trzech teologicznych filarach: inkarnacyjnej wizji Biblii, uznaniu Chrystusa jako centrum historii zbawienia, hermeneutyce biblijnej ukierunkowanej kerygmatycznie. Konsekwencją inkarnacyjnej wizji Biblii jest według Autorki fakt, iż Jan Paweł II zdecydowanie opowiada się za metodą historyczno-krytyczną, poszerzając ją o nowe metody analizy literackiej (analiza retoryczna, narracyjna, semiotyczna). Natomiast kerygmatyczne ukierunkowanie wyraża się głównie tym, że celem przepowiadania jest prowadzenie ochrzczonych do spotkania z Chrystusem.

W sposób konsekwentny Autorka stosuje w swojej pracy metodę analizy porównawczej. Najpierw analizowane są teoretyczne założenia hermeneutyki biblijnej wynikające z nauki Soboru Watykańskiego II, następnie zaś przeprowadzono krytyczną analizę 130 katechez biblijnych, zwracając uwagę na sposób interpretowania Pisma. Kryterium analizy porównawczej była procedura przeprowadzania interpretacji z zastosowaniem chrystocentrycznej hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II.

Autorka zwróciła uwagę, że nowością katechez biblijnych Jana Pawła II zawarte jest w zastosowanej strukturze i metodzie. Jan Paweł II uznaje hermeneutykę jako dyscyplinę,

która nie ogranicza się do teorii wyjaśniania tekstu biblijnego, ale zmierza do zrozumienia i nadania tekstowi aktualnej wymowy.

Wśród wniosków wyprowadzonych z podjętych badań na pierwszym miejscu jawi się stwierdzenie, iż „Jan Paweł II uznaje konieczność uwzględniania w nauczaniu katechetycznym zasad literackich i teologicznych hermeneutyki biblijnej” (s.313). Po drugie, słusznie stwierdza Autorka, iż celem interpretacji psalmów i kantyków w katechezach papieskich jest odkrycie ich sensu duchowego, tzn. odnalezienia „klucza” do psalmów w osobie Jezusa Chrystusa. Wniosek ten pociąga za sobą podkreślenie jedności Starego i Nowego Testamentu, co stanowi podstawę tzw. interpretacji kanonicznej oraz egzegezy patrystycznej. W ramach trzeciego wniosku Autorka stwierdza, że analizy katechez papieskich o psalmach i kantykach pozwalają dostrzec, że papież podkreśla chrystocentryzm historii zbawienia. Prowadzi to do czwartego wniosku, w myśl którego ważnym aspektem hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II jest aktualizacja chrystocentryczna. Współczesna rzeczywistość Kościoła stanowi bowiem kontynuację dziejów zbawienia obejmujących okres Starego i Nowego Przymierza.

Nie do pominięcia jest również piąty wniosek, który dotyczy aktualizacji Magisterium w odniesieniu do Chrystusa i Kościoła, jak również – po szóste – specyficznej aktualizacji, jaką jest wykorzystanie treści antropologicznych poprzez opisywanie ponadczasowych sytuacji egzystencjalnych. Siódmy wniosek wykracza w pewnym sensie poza ramy ściśle pojętej hermeneutyki. Habilitantka stwierdza w nim, iż „oryginalnym elementem katechez biblijnych Jana Pawła II jest wprowadzenie katechizowanych w świadomość skuteczności Słowa Bożego, które stwarza do nowego życia, oświeca i karmi. Ukazuje też sposób Bożego działania w słowie, przez które Bóg zaprasza, wzywa” (s.317). Ostatnim, ósmym, wnioskiem jest stwierdzenie istnienia głębokich analogii pomiędzy strukturą katechez papieskich a metodą lektury biblijnej zwaną „Lectio divina”, składającą się z elementów: Lectio, meditatio, oratio, contemplatio.

Z racji naszych zainteresowań naukowych szczególne zaciekawienie wzbudził w nas podrozdział 3.1 zatytułowany „Obrazy z życia ukazujące prawdę o człowieku, o Bogu i Jego darach” (s.257-263). Autorka wykazała się w nim biegłością w zakresie analizy symboli, ich wymiaru archetypicznego, kulturowego i religijnego. W sposób syntetyczny omówiła obrazy pojawiające się w tekstach będących przedmiotem badań, w bogatych przypisach odwołała się do literatury z zakresu symboloznawstwa, w końcu zaś przedstawiła konkluzję, w ramach której czytamy: „Papież najpierw przywołuje obrazy znane z codziennego życia, a następnie wyjaśnia ich znaczenie przez odniesienie ich do osoby Jezusa, Jego nauczania i dzieł, zwłaszcza dzieła zbawienia. Pozwala to dostrzec, że przy pomocy obrazów znanych z codziennego życia psalmista wskazuje naprawdę o człowieku, o Bogu i Jego dziełach” (s.263).

Nie ze wszystkimi twierdzeniami Autorki ośmielę się jednak zgodzić. Już na pierwszej bowiem stronie „Wstępu” znajdujemy stwierdzenie, iż Jan Paweł II „Potwierdził aktualność biblijnych encyklik Leona XIII i Piusa XII, które ... nie uznają podziału między sensem wyrazowym a duchowym tekstu biblijnego” (s.5). Zasadne byłoby raczej stwierdzić „nie uznają sprzeczności” lub „nie przeciwstawiają sensu wyrazowego duchowemu”, gdyż tradycja Kościoła – zwłaszcza egzegeza patrystyczna i średniowieczna – podkreślały odrębność i specyficzną wartość zarówno sensu wyrazowego jak i duchowego Biblii.

Nie ulega w naszej ocenie wątpliwości, że zarówno w zakresie metodologii, jak i pod względem merytorycznym praca sytuuje się na bardzo wysokim poziomie naukowym, wnosi cenny wkład do teologii, a w szczególności biblistyki i katechetyki polskiej.

3. Strona formalna pracy

Struktura rozprawy habilitacyjnej jest wręcz wzorcowa. We wprowadzeniu w sposób przejrzysty zostały przedstawione: podłoże problemowe pracy, jej temat, układ, metoda i znaczenie. Poszczególne rozdziały i punkty odpowiadają ich tytułom i zakończone zostały podsumowaniami cząstkowymi.

Przypisy, jakie znajdujemy w pracy, mają nie tylko charakter informacyjny, wskazując na źródła, z jakich czerpała Autorka, ale często podejmują tematy poboczne lub kwestie problemowe, których szczegółowa analiza mogłaby zaciemniać główny wątek pracy.

Praca napisana jest językiem zrozumiałym, jasnym i nie uciekającym się – o ile nie było to konieczne ze względów naukowych – do skomplikowanej nieraz terminologii z zakresu hermeneutyki i katechetyki.

Zamieszczona na końcu pracy bibliografia została starannie dobrana, zawiera najnowsze publikacje, jak również te, które należą do klasyki literatury naukowej dotyczącej katechetyki i hermeneutyki biblijnej. Wprawdzie we wstępie Autorka wspomina o szczególnym znaczeniu, jakie miała dla jej pracy książka Johna Sawarda pt. „Christ is the answer. The Christ-centred teaching of pope John Paul II”, niemniej jednak w bibliografii znajdujemy niewielką ilość pozycji obcojęzycznych. Można by też wysunąć obiekcję, co do rzadkiego korzystania z oryginalnego tekstu Biblii. Wprawdzie znajdujemy aluzje do terminologii greckiej i hebrajskiej (np. s.61 – elohim), niemniej jednak w pracy z zakresu hermeneutyki biblijnej można by oczekiwać częstszego odwoływania się do filologicznej warstwy Pisma Świętego.

Również miałbym pewne obiekcje odnośnie do niespójności w powoływaniu się i posługiwaniu literaturą patrystyczną. Zasadniczo Autorka podaje tytuły dzieł w języku łacińskim lub tłumaczeniu polskim, niemniej jednak z niewiadomych przyczyn powołuje się na Efremę, Cyryla Jerozolimskiego lub Ambrożego, podając tytuły w języku włoskim. Często również nie uwzględnia najnowszych wydań krytycznych, tłumaczeń na język polski, jak również nie zamieszcza w bibliografii końcowej wielu wzmiankowanych w książce tekstów patrystycznych.

W podsumowaniu strony merytorycznej i formalnej rozprawy habilitacyjnej s. dr Anny Klich stwierdzam, że mimo sformułowanych powyżej obiekcji, spełnia ona wszelkie wymagania stawiane temu etapowi promocji naukowej oraz stanowi pod względem merytorycznym cenny wkład w zakresie polskiej biblistyki.

III. DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNO-ORGANIZACYJNA

Po zapoznaniu się z bogatym dorobkiem naukowym kandydatki do stopnia doktora habilitowanego, z niekłamanym zainteresowaniem prześledziłem jej osiągnięcia w zakresie dydaktyczno-organizacyjnym.

Po obronie rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Pismo Święte w polskiej katechezie posoborowej. Zasady i sposoby ich stosowania* (promotor: ks. prof. dr hab. Stanisław Kulpaczyński. Recenzenci: ks. prof. dr hab. Kazimierz Misiaszek oraz ks. prof. hab. Józef Kudasiewicz, emerytowany prof. KUL. Rozprawa wydana drukiem przez Wydawnictwo naukowe PAT w 2005 r.), od 1 września 2001 r. Kandydatka rozpoczęła pracę w Krakowie w Międzyzakonnym Wyższym Instytucie Katechetycznym WT PAT (obecnie UPJPII), w

którym studiują siostry zakonne. Prowadziła zajęcia zlecone z katechezy biblijnej oraz była opiekunem praktyk katechetycznych.

W 2008, na wniosek Przełożonej Prowincjalnej Urszulanek Unii Rzymskiej, ks. kard. Stanisław Dziwisz mianował s. dr Annę Klich dyrektorem Międzyzakonnego Wyższego Katechetycznego. Funkcję tę pełniła przez sześć lat (2008/9-2013/2014).

Od dnia 1 października 2010 r. Kandydatka jest zatrudniona jako adiunkt przy Katedrze Teologii i Informatyki Biblijnej na Wydziale Teologicznym UPJPII w Krakowie. Odtąd prowadzi zajęcia z następujących przedmiotów: *Historia zbawienia, Wstęp ogólnego do Pisma Świętego, Dzieje Apostolskie i Listy, ćwiczenia z Nowego Testamentu*. Ponadto w roku akademickim 2013/14 prowadziła konwersatorium dla doktorantów nt.: *Biblia w przepowiadaniu kościelnym*.

Poza zajęciami w Uczelni macierzystej, od 2006/07 prowadzi w Karmelitańskim Instytucie Duchowości w Krakowie następujące wykłady: *Pismo Święte w Kościele, Formacja biblijna osób konsekrowanych, Duchowość biblijna*.

Habilitantka prowadziła również liczne wykłady, bloki konferencji i ćwiczenia o charakterze formacyjno-naukowym w ośrodkach rozsianych na terenie Kraju. Należy również wspomnieć o jej działalności międzynarodowej: w dniach 9-12 lutego 2012 r. wygłosiła we Lwowie cykl wykładów z zakresu Teologii Księgi Psalmów.

W ramach pracy naukowo-dydaktycznej s. dr Klich wypromowała 10 licencjatów oraz 3 magistrów w Międzyzakonnym Wyższym Instytucie Katechetycznym. Tematy prac dyplomowych w większości mają charakter studiów egzegetyczno-teologicznych, aczkolwiek często łączone są z zagadnieniami o charakterze katechetycznym. Zakres tematyczny, metoda i przedmiot, jakie pojawiają się w tytułach prac wskazują na biegłość Habilitantki jako promotora dysertacji naukowych.

Podczas pracy w Międzyzakonnym Wyższym Instytucie Katechetycznym s. Klich zorganizowała trzynastę sympozjów katechetycznych, które były kontynuacją długiej tradycji sięgającej roku 1969 r. Doroczne sympozja ostatnich trzynastu lat miały charakter ogólnopolskich konferencji naukowych, do współtworzenia których byli zapraszani wykładowcy ośrodków naukowych w Polsce. Nie do przecenienia jest zatem wkład Habilitantki w konsolidację i tworzenie więzi pomiędzy różnymi ośrodkami naukowymi. Adresatami sympozjów byli katecheci z całej Polski, zwykle uczestniczyło w nich ok. 100 osób.

Sympozja te ściśle związane są z założoną przez s. Klich serią wydawniczą „Duc in altum”, której była redaktorem. W serii tej zostało opublikowanych 15 tomów, z których 8 zostało zredagowanych przez Habilitantkę po uzyskaniu stopnia doktora. Mają one charakter recenzowanych monografii, publikujących referaty wygłoszone podczas sympozjum i opracowania dodatkowe związane z tematem. Niejednokrotnie w książkach tych publikowane były sprawozdania i relacje z działalności Międzyzakonnego Wyższego Instytutu Katechetycznego.

Ponadto należy zauważyć, że s. dr Klich brała aktywny udział w ośmiu konferencjach naukowych o wymiarze krajowym, na których wygłosiła referaty zarówno prezentujące jej dokonania badawcze, jak i ujęcia o charakterze syntetyzującym i podsumowującym. W dwudziestu dwóch innych konferencjach i sympozjach naukowych uczestniczyła bez wygłaszania referatu. Należy do nich dodać uczestnictwo w międzynarodowej konferencji naukowej w Salzburgu (Austria) w 2007 r.

Szczególnym wyróżnieniem, potwierdzającym kompetencje s. dr Anny Klich był fakt, iż Papież Benedykt XVI mianował ją ekspertem Synodu Biskupów nt: „Nowa Ewangelizacja dla przekazu wiary w Kościele”. Zadanie to pełniła w dniach 7-28 października 2012 roku w Rzymie.

Ponadto 1 października 2012 roku została mianowana na członka Międzynarodowej Rady ds. Katechezy działającej przy Papieskiej Radzie dla Promocji Nowej Ewangelizacji, która to funkcja obejmuje okres sześciu lat.

Habilitantka należy od 2011 r. do Polskiego Towarzystwa Teologicznego, Sekcja Biblijna, oddział w Krakowie oraz do zespołu założycielskiego nowej sekcji Teologii Życia Konsekwowanego, powołanej w ramach Polskiego Towarzystwa Teologicznego w 2014 r. Współpracuje też ze Stowarzyszeniem Dzieło Biblijne im Jana Pawła II jak również z Krakowskim Oddziałem Polskiej Rady Ekumenicznej oraz Międzywydziałowym Instytutem Ekumenii i Dialogu UPJPII.

W ramach działalności popularyzującej wiedzę z zakresu biblistyki i katechetyki, można wspomnieć o uczestnictwie w programach dla TV PULS i audycji Radia Watykańskiego. Habilitantka może też poszczycić się szesnastoma wystąpieniami na popularyzacyjnych konferencjach i spotkaniach krajowych.

Jak na osobę kandydującą na stanowisko doktora habilitowanego, dorobek dydaktyczno-organizacyjny s. dr Anny Klich jest znaczący i – w moim przekonaniu – wypełnia wymogi stawiane na tym etapie promocji naukowej. Podstawowymi walorami są: interdyscyplinarny charakter prowadzonych badań, łączący wiedzę z zakresu biblistyki i katechetyki, wkład w przygotowanie licznych konferencji naukowych jako ich główny organizator, umiejętność przekazywania wiedzy w formie dydaktyki i prowadzenia prac magisterskich oraz fachowa popularyzacja wiedzy biblijnej. Należy zatem uznać, że spełnia oczekiwania i wymogi o charakterze dydaktyczno-organizacyjnym związane z kandydowaniem do stopnia naukowego doktora habilitowanego.

IV. WNIOSEK KOŃCOWY

Całokształt dorobku naukowego s. dr Klich cechuje kompetencja, rzetelność prowadzonych analiz oraz umiejętność twórczego spojrzenia na opracowywane zagadnienia.

Szczególnym wkładem, sytuującym s. dr Klich w czołówce współczesnej myśli katechetycznej i biblijnej jest harmonijne połączenie zarówno pod względem metodologii, jak i wniosków o charakterze merytorycznym, obu tych dziedzin nauki. Często bowiem możemy zaobserwować prace z zakresu biblistyki, które nie mają przełożenia na współczesną rzeczywistość eklezyjalną, jak również prace z zakresu katechetyki traktujące w sposób instrumentalny i nienaukowy dane z zakresu biblistyki. Habilitantka, dzięki biegłości w obu tych dziedzinach nauk teologicznych, wnosi niezastąpiony wkład w polską myśl teologiczną.

Po drugie, w kontekście współczesnych dyskusji dotyczących roli i miejsca katechezy w polskim systemie szkolnictwa, prace s. dr Anny Klich ukazują racjonalną i naukową perspektywę, która z jednej strony wolna jest od niebezpieczeństw fundamentalizmu doktrynalnego (zob. liczne artykuły polemiczne w tym zakresie), z drugiej zaś odsłania specyfikę i wartość przekazu biblijnego w kontekście szeroko pojętej humanistyki.

Po trzecie, sposób uprawiania refleksji naukowej na kanwie tekstu biblijnego, jaki znajdujemy w publikacjach s. dr Anny Klich uważam za szczególnie cenny w dobie obecnej. Potrafi ona łączyć w sposób krytyczny i równocześnie oryginalny najnowsze trendy w

zakresie biblistyki z Magisterium Kościoła i tradycją interpretacyjną starożytności i średniowiecza. Tym samym wnosi niezastąpioną jakość w krąg współczesnej polskiej myśli biblijnej.

Uznaję zatem, że dorobek naukowo-badawczy s. dr Anny Klich w okresie od uzyskania stopnia naukowego doktora jest znaczący.

W zakończeniu stwierdzam, że zarówno dorobek naukowy, jak i rozprawa habilitacyjna spełniają wymagania stawiane temu etapowi promocji naukowej i wobec powyższego formułuję wniosek do Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II o dopuszczenie s. dr Anny Klich do dalszego etapu przewodu habilitacyjnego.

Ks. prof. dr hab. Krzysztof Bardski, prof. zw.
(Kierownik Katedry Hermeneutyki Biblijnej UKSW)

Warszawa, 12 października 2014 roku.